

12. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / [за ред. С.Я.Єрмоленко]. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.

В статті представлено аналіз підходів до вивчення мовної особистості вченого в професійній діяльності, прокоментовано роль автора і реципієнта наукового тексту в процесі створення тексту і його сприйняття.

Ключеві слова: мовна особистість вченого, індивідуальний стиль, створення і сприйняття наукового тексту.

The article represents the analysis of approaches to studying language personality of a scholar in his\her professional work, the author's and the recipient's roles in scientific text creation and perception are commented on.

Keywords: language personality of a scholar, individual style, scientific text creation and perception.

УДК 81'28

Кумеда О.П.

ДІАЛЕКТНА ОСНОВА МОВИ ПЕРШОДРУКІВ П. О. КУЛІША

У статті на матеріалі прижиттєвих першодруків і в опорі на локальне діалектне оточення П. О. Куліша розглянуто окремі морфологічні риси мови письменника.

Ключові слова: східнополіський говір, мовне довкілля, першодрук, флексія.

У сучасній ідіологології ще не реалізовано провідних принципів цілісного дослідження мовного портрету письменника, зокрема, зіставного вивчення якісно опублікованих текстів, рукописів, прижиттєвих й авторизованих видань, у яких відбито мовну діяльність носія ідіолекту; аналізу вилучених у цих джерелах мовних одиниць на тлі сучасної авторів писемної практики та локального мовного довкілля, які могли впливати на досліджуване індивідуальне мовлення та формування рис тексту [6, 40]. Хоча авторитет П. О. Куліша як очільника мовно-літературного процесу в Україні середини ХІХ ст. беззаперечний, однак стан вивчення мови «одного з найбільших трударів на ниві українства» [16, 2] відбиває загальну ситуацію в галузі ідіологології.

На сьогодні більшість праць присвячено окремим рисам ідіолекту П. О. Куліша, а також створеній ним орфографії – «кулішівка» та позиціям її автора щодо розвитку української мови, однак жодна не дає вичерпної характеристики мови творів письменника. Так, досі не з'ясовано діалектну основу мови П. О. Куліша, не здійснено інвентаризації та лінгвістичної характеристики фонетичних, граматичних та лексичних рис його мови, немає спеціальних словників мови письменника, а назагал – належної оцінки ролі П. О. Куліша в становленні літературної норми.

Наша робота є спробою прочитання мови творів П. О. Куліша на тлі

східнополіського говору північного наріччя¹, зокрема, з'ясування відношення окремих морфологічних рис мови письменника до відповідних визначальних особливостей східнополіського ареалу. Об'єктом прочитання стали такі прижиттєві першодруки творів П. О. Куліша: роман «Чорна рада» (1857), історичний нарис «Хмельницина» (1861) та автобіографічний нарис «Жизнь Куліша» (1868), оповідання «Орися» (1882); неприжиттєве видання поеми «Маруся Богуславка» (1909).

Відповідно до сучасних діалектологічних описів східнополіського говору, серед прикметників у північних говорах поширені повні – нестягнені й нескорочені – закінчення наз. відмінка множ. для всіх родів (*д'обриѣ син'и, баг'атиѣ с'ела, р'адниѣ с'естри*), проте присвійні прикметники мають здебільшого коротку форму (*б'ат'кови ч'оботи, дочч'ини д'хти, м'аччини сподн'ици*) [8, 90]. У поліських діалектах у членній нестягненій формі виступають звичайно вказівні займенники *цей, той: сей, с'аја, с'еје, с'іје, с'іји, той, таја, тоје, теје, тије, тији* та ін. [2, 123]. Діалектні джерела з території говірок найближчого мовного оточення П. О. Куліша² засвідчують значну поширеність нестягнених прикметникових та займенникових форм на східнополіському мовному просторі.

У мові першодруків П. О. Куліша на тлі нечленних форм прикметників відбито членні нестягнені форми, найбільшу кількість яких засвідчують художні тексти. Так, із 212-ти повних форм (включно із дієприкметниками³), зафіксованих у мові всіх першодруків, 139 виявлено в прозовому тексті «Чорної ради»; 62 – у поетичному «Марусі Богуславки»; 4 – в оповіданні «Орися»; решту 7 – у нарисах: автобіографічному «Жизнь Куліша» (1) та історичному «Хмельницина» (7).

У мові прозових прижиттєвих текстів переважають форми наз.-знах. відм. множ. Зокрема, у «Чорній раді» відбито 112 нестягнених словоформ у множині, 26 – жін. роду в наз.-знах. відм. одн. і одиничну сер. роду одн. – *хижее* (Ч.р. 359); у тексті «Хмельницини» – 5 у множині та одиничні жін. роду наз.-знах. відм. одн. – *військовая* (Хм. 84); *замковую* (Хм. 37); у «Жизні Куліша» – одиничне *живиі* (Ж.К. 284); в «Орисі» – 3 у множині та одиничну жін. роду знах. відм. одн. – *ясную* (Ор. 3). Є. К. Нахлік спостеріг, що в тексті авторизованого видання «Ориси» 1861 р. П. О. Куліш виправив *чудовная, біліі, вічніі, дрібніі, золоторогіі, смірніі* на *чудовна, білі, вічні, дрібні, золоторогі*,

¹ П. О. Куліш народився на хуторі поблизу містечка Вороніж колишнього Глухівського повіту на Чернігівщині (тепер Шосткинський р-н Сумської обл.). Зв'язок із Чернігівщиною впродовж усього життя письменника не уривався. В отчому краї він розпочав літературну діяльність, у різні роки зібрав багато фольклорного матеріалу, часто згадував рідні місця в низці своїх творів, активно контактував із земляками.

² У джерельній базі інформації про східнополіський говір чільне місце посідає АУМ [1, карти № 230-231, 234, 238, 243], тексти діалектного мовлення, записані у 1970 р. Т. В. Назаровою [4]; ці джерела доповнено новою інформацією – нашими спостереженнями 2009 р. (записи діалектного мовлення зберігаються в автора та в Українському діалектному фонофонді (Інститут української мови НАН України, м. Київ)). До уваги взято також описи окремих східнополіських говірок, здійснені в 20-х рр. ХХ ст. П. Д. Гладким (с. Блиставиця, Гостомельський р-н) [3] та О. Б. Курило (с. Хоробичі, Городнянський р-н) [13]; етнографічні записи П. О. Куліша з території Чернігівської губ. (1856-1857 рр.) [10] та Б. Д. Грінченка (90-ті рр. ХІХ ст.) [5].

³ До таких насамперед відносимо *шитиі / шьтыі* (Ч.р. 38; Ор. 7), а також *всі підь ёго рукою будучиі* (Ч.р. 302), *золототканая* (Ч.р. 58); конфесійні елементи: *Всепитую* (М.Б. 172), *усопшую душу* (Ч.р. 148). – Правопис цитованих джерел збережено.

смирні [12, 625]. У неприжиттєвому виданні поеми «Маруся Богуславка» виявлено 25 нестягнених словоформ у множині та 37 – жін. роду однини. Загалом у всіх першодруках зафіксовано 146 членних словоформ у множині, напр.: *благочестивіи, будучіи, буи, великіи, виборніи, Вишневецькіи, Гадяцькіи, дорогіи і дорогіи*⁴, *дурніи, живіи і живіи, запорозькіи, зліи і зліи, золотіи і золотіи, княженецькіи і княженецькіи, козацькіи і козацькіи, царськіи і царськіи*; 22 словоформи жін. роду наз. відм. одн., напр.: *ангельська, високоіменитая, небесная, повсюдная, праведная, райська, ясная*; 44 нестягнені словоформи жін. роду знах. відм. одн., напр.: *благую, вічную і вічную, всепітую, гетьманськую, дорогую, крутую, людськую, страшную, трисвятую*.

У прижиттєвих першодруках П. О. Куліша відбито 102 нестягнені словоформи вказівних займеників, з яких 75 одиниць – у наз.-знах. відм. множ.⁵ До того ж у текстах 1857 та 1882 рр. зафіксовано 4 нестягнені форми означальних займенників: *иншую* (Ор. 7), *иншии* (3) (Ч.р. 74, 135); у неприжиттєвому виданні 1909 р. – 2 таких форми: *саміи* (М.Б. 17, 51). Листи П. О. Куліша 40-50-х рр. підтверджують членні нестягнені форми прикметників і займенників, причому у формі наз.-знах. відм. множ. у флексіях відбито [и]⁶.

За спостереженнями П. Д. Тимошенка, у письменників дожовтневого періоду в наз.-знах. відм. множ. прикметників, діеприкметників і порядкових числівників твердої групи ще дуже часто виступає *и* (графічно *ы*). Це *ы* було майже обов'язковим у нестягнених формах (*повныи, бильи, рябыи, четвертыи* тощо), також у присвійних прикметниках (*батьковы, Петровы* й под.), лише після *г, к, х* писалося звичайно *и* (або *й і*): *други, други* тощо. Написання з *ы* мали міцний діалектний ґрунт і були даниною давнішій книжній традиції, а також знаходили підтримку в російському письменстві [15, 203].

Висновки науковця підтверджує, як видно вище, мова прижиттєвих першодруків П. О. Куліша, у яких у флексіях нестягнених прикметників та займенників множини послідовно відбито *и*, за єдиним винятком – *такіи* (Ч.р. 128). Крім того, *и* зафіксовано в текстах 1857 та 1861 рр. у наз. відм. множ. одиничних усічених словоформ, а також у дав. відм. 2-х прикметників жін. роду (1861): *ради й ми* (Ч.р. 51); *мусили громадський, католицький волі коритися* (Хм. 18); *загони козацьки* (Хм. 62). У прижиттєвих текстах 1857 та 1861 рр. П. О. Куліш послідовно відбиває флексію *-и* в наз. відм. множини 12-ти присвійних прикметників⁷, напр.: *Гедиминови, Мазепини, струсеви*. У листах П. О. Куліша 40-х рр. в усічених формах прикметників переважає закінчення *-и* – 18 (*-и*) : 11 (*-і*), однак у 50-х рр. воно, навпаки, у меншості – 9 (*-и*) : 34 (*-і*); у

⁴ Словоформи з м'якими основами фіксує неприжиттєве видання 1909 р.

⁵ 70 *тій*, з них 58 – у тексті 1857 р., 9 – у тексті 1861 р., 3 – у тексті 1882 р., а також одиничне *оттіи* (1857); 9 *тая*, з яких по 3 зафіксовано в текстах 1857, 1861 та 1882 рр.; 7 *тую*, з них 4 – у тексті 1857 р., 3 – у тексті 1861 р.; 10 *теє*, зокрема, 9 – у тексті 1857 р. та одиничну – у тексті 1868 р.; 3 *такіи* – у тексті 1857 р., а також одиничні *такая* (1861), *такіи* та *оттакіи* (1857).

⁶ У наз.-знах. відм. множ., за 2-ма винятками – *такіи, гаспидські* [КЛ, I, 37; II, 167], [и] стабільно відбито у флексіях, наприклад, таких словоформ: *гарніи, голосномовніи, переписаніи, переважніи, смажніи, старіи, черномазіи, тій, отій, якіи* [КЛ].

⁷ *Бісови* (Ч.р. 69); *Гедиминови* (Хм. 116); *Иродови* (3) (Ч.р. 75, 192, 404); *Мазепини* (Хм. 6); *Небабини* 'прізвище' (Хм. 98); *Сомкови* (Ч.р. 374); *струсеви* (Ч.р. 54); *Турови* (Ч.р. 151); *Череваневи* (Ч.р. 178); *Шрамови* (Ч.р. 14).

займенниках *-и* зафіксовано двічі – *інши, таки* [11, П, 78, 167]. Показово, що записи східнополіських говірок – від ЗОЮР до сучасних спостережень 2009 р. – засвідчують *-и* в стягнених прикметниках [1, карти № 243; 3, 99, 113; 4, 194-195; 5, 136; 10, 62; фонозапис 2009 р.]; так само діалектні джерела підтверджують *-и* в присвійних прикметниках, зокрема, її паралельно з *-і* фіксують карти АУМ 244-245 [1], *-и* відбито також у записах Т. В. Назарової [4, 147] та П. Д. Гладкого [3, 109, 121].

Прикметною рисою мови першодруків 1857 та 1861 рр. є збереження флексії *-и* з давнього *и* (← *ы*), досить поширеної в говорах української мови, зокрема й східнополіському, у формах неособових родових займенників [14, 156; 7, 28]. Так, у тексті 1857 р. з *-и* безальтернативно відбито 46 присвійних займенників *наши* (Ч.р. 6... 359) та 8 *ваши* (Ч.р. 70, 150, 193, 195, 207, 266, 267, 277) і майже послідовно означальний займенник *сами* (Ч.р. 11... 377). Виняток становлять 6 словоформ з *-і*, 5 з яких у цьому тексті, імовірно, підпорядковано стилістичній меті, оскільки вони відповідають переважно зниженій тональності в описі запорожців (4) та черні (1): *самі бурлаки да гольтяпаки* (Ч.р. 258); *самі паливоди* (2) (Ч.р. 331, 398); *самі козаки* (Ч.р. 333); *самі Запорозці* (Ч.р. 341). У першодрукові 1857 р. помічено варіювання флексій у відзайменникових числівниках: *одни* (Ч.р. 63, 197, 295, 296) – *одні* (Ч.р. 358, 360) (4:2), хоча *однимъ* (Ч.р. 378).

Прикметно, що *одни* тільки раз ужито в мові автора і тричі – у змалюванні соціальних низів та їхній мові. Імовірно, в опорі на східнополіську діалектну основу П. О. Куліш цілеспрямовано відбиває флексію *-и* в мові сільської громади – в *одни* та в одиничних *други, яки*⁸.

У першодрукові 1861 р. виявлено варіювання: *наши* (Хм. 7... 128) – *наші* (Хм. 7... 51) (23:7), *сами* (Хм. 9... 126) – *самі* (Хм. 9, 41, 44, 92) (34:4), однак безальтернативно відбито *самихъ, самимъ, самими* (Хм. 41, 65, 73, 77, 95, 126). Як видно, значно переважають словоформи з *-и*, причому варіант *самі* вжито здебільшого як засіб негативної оцінки⁹. У першодруках 1868 та 1882 рр. в одиничних *наші* (Ж.К. 297; Ор. 13) відбито тільки флексію *-і*, яку також тричі зафіксовано в тексті 1868 р. у *самі* (Ж.К. 19, 34, 324) та в одиничному *самімъ* (дав. відм. множ.) (Ж.К. 324), хоча паралельно *самихъ* (Ж.К. 323), у тексті 1882 р. – *самы* (Ор. 7). У неприжиттевому виданні 1909 р. без варіантів відбито *самі* (М.Б. 60, 96).

Записи діалектного мовлення різних років дають підстави припускати, що флексію *-и* в неособових родових займенниках П. О. Куліш відбиває в опорі на питоме мовне оточення¹⁰. Так само вищерозглянуті членні прикметники та вказівні займенники (переважно у формі наз. відм. множ.) у мові першодруків

⁸ «Отъ и давай ділить по полкахъ Україну: одни села до одного полку, а други до другого тягнуть...»; «Яки вони» кажуть «козаки? Ихъ батьки та діди зъ-роду козацтва не знали» (Ч.р. 197).

⁹ Напр.: «...сами жъ себе ми зовемо Українцями, а рідну землю – Україною...» (Хм. 9); «Наше козацтво... були ті жъ самі жовніре своевольні й безсердечні...» (Хм. 41); «Одъ иншихъ наши предки добре одбивалися...» (Хм. 7); «Ще було легше, поки наши предсі пани Українські съ Польскими панами не спізналися...» (Хм. 24); «Чого сподівались одъ Богдана Хмельницького наши ченці й попи?» (Хм. 51).

¹⁰ Діалектні джерела різних років поруч з *-і* широко фіксують *-и* [3, 128, 136; 4, 194-195; 5, 241, 294; 10, 49, 55, 62; фонозапис 2009 р.].

П. О. Куліша зумовлені народнорозмовним джерелом. Зі східнополіським діалектним довкіллям треба пов'язувати також [и] у флексіях наз. відм. множ. членних і нечленних форм та [і] після [г], [к] у закінченнях окремих нестягнених [3, 109, 139; 4, 191-195; 5, 130; 13, 80]. Додамо, що *і*, властиве прикметниковим флексіям чол. роду наз. відм. одн. після основ на /к/, /г/, /х/ у наддністрянських та покутських говірках [9, 189], двічі відбито в текстах 1857 та 1861 рр.: *сільській людъ* (Ч.р. 192); *Польській народъ* (Хм. 121). У тексті 1861 р. звук *і* двічі зафіксовано також у формі множини: *до панських державъ и королівських замківъ* (Хм. 100). Припускаємо, що у вищенаведених прикметникових формах чол. роду наз. відм. одн. [і] відбито під впливом південно-західного діалекту, однак у формі множини цей звук, імовірно, відповідає вимові рідного мовного оточення П. О. Куліша.

Короткі форми прикметників та займенників у мові П. О. Куліша виявляються спорадично, оскільки на всі досліджувані тексти припадає 71 прикметникова словоформа, причому 39 зафіксовано у великому прозовому тексті «Чорної ради», де подекуди, як і в поемі «Маруся Богуславка», спостерігається нанизування, напр.: *великъ, видень, вознесенъ, готовъ, жив, здатень, непохибен, статечен, ясенъ*. Значно менше виявлено коротких займенникових словоформ (1857; 1861; 1909) – 13¹¹, причому 10 з них спостережено в тексті 1857 р., напр.: *всякъ, усякъ, жадень, жодень*. Імовірно, деякі короткі форми стилістично зумовлені¹². Епістолярій П. О. Куліша засвідчує короткі форми прикметників та займенників¹³.

Нечисленні короткі форми прикметників та займенників у першодруках П. О. Куліша хоча й віддзеркалюють одну з морфологічних рис його рідномовного довкілля¹⁴, однак їх треба пов'язувати із впливом книжної традиції.

Подальше спостереження над мовою першодруків П. О. Куліша дозволить створити цілісну працю про ідіолект письменника та визначити його роль в розвитку нової української літературної мови.

ЛІТЕРАТУРА

¹¹ 9: *всякъ / усякъ* (Ч.р. 66, 149, 163, 193, 211, 221, 397; М.Б. 138, 145); 4: *жадень / жодень* (Ч.р. 274, 320, 376; Хм. 108).

¹² «Нехай *великъ* росте да *щасливъ* буде!» (Ч.р. 66); «Пали, рубай ёго, вивертай съ коренемъ, то й будешъ *славень* и *хваленъ*, якъ Морозенко» (Ч.р. 83); «Гетьманъ вінъ на всю губу, *пишень* и *красень*...» (Ч.р. 181); «Бо *єдин* Той, хто вкриває Землю небесами» (М.Б. 55); «Нехай над світом той господарює... Хто в слові *вірен*, *непохибен* в ділі» (М.Б. 65); «Ти був *премудр* і *свят* у слові...» (М.Б. 99); «Був я *честен*, *статечен*, і плями не маю на тілі...» (М.Б. 106).

¹³ У листах П. О. Куліша від 40-х до кінця 50-х рр. кількість коротких форм прикметників та займенників вдвічі зменшується – із 16-ти до 8-ми словоформ: *виноват, готов, жив, здоров, ласкав, певен, рад, щаслив*; короткі форми займенників репрезентовано одиничним *всяк* [11].

¹⁴ Етнографічні матеріали П. О. Куліша фіксують єдину коротку прикметникову форму в пісенному фольклорі: *слишень* [10, 60]; короткі прикметники та займенники ширше віднаходяться в записках Б. Д. Грінченка: *выноватъ, молодъ, пусть, радъ; всякъ* (2) [5, 233, 236, 245, 247, 252]. За спостереженнями О. Б. Курило над говіркою с. Хоробичі, «іменні прикметникові форми чоловічого роду подібуються в пісні. Окремі слова заховалися й у розмові...» [13, 79]. Сучасні спостереження засвідчують дві короткі форми: ¹к[а]жен і ¹к[а]жин (с. Макове, Шосткинський р-н) (2009 р.).

1. Атлас української мови : у 3 т. – К. : Наук. думка, 1984-2001. – Т. I : Полісся, Середня Наддніпрянщина і суміжні землі. – 1984. – 498 с.
2. Бевзенко С. П. Українська діалектологія : навч. посібник [для студентів філологічних факультетів] / С. П. Бевзенко. – К. : Вища школа, 1980. – 248 с.
3. Гладкий П. Д. Говірка села Блισταвиці Гостомельського району на Київщині / П. Д. Гладкий // Український діалектологічний збірник. – Кн. 1. – К., 1928. – С. 93-141.
4. Говори української мови : збірник текстів / [уклад. С. Ф. Довгопол, А. М. Залеський, Н. П. Прилипка]. – К. : Наук. думка, 1977. – 590 с.
5. Гринченко Б. Д. Этнографические материалы, собранные въ Черниговской и сосѣднихъ съ ней губерняхъ / Б. Д. Гринченко. – Вып. 1. – Черниговъ, 1895. – С. 80-296.
6. Гриценко П. Ю. Ідіолект і текст / П. Ю. Гриценко // Лінгвостилістика: об'єкт – стиль, мета – оцінка : збірник наукових праць. – К. : Наук. думка, 2007. – С. 16-43.
7. Жилко Ф. Т. Говори української мови / Ф. Т. Жилко. – К. : Рад. школа, 1958. – 172 с.
8. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови / Ф. Т. Жилко. – [2-ге вид., перероблене]. – К. : Рад. школа, 1966. – 308 с.
9. Історія української мови. Морфологія / [С. П. Бевзенко, А. П. Гриценко, Т. Б. Лукінова та ін.]. – К. : Наук. думка, 1978. – 540 с.
10. Кулиш П. А. Записки о Южной Руси : у 2 т. / П. А. Кулиш. – К., 1994. – Т. 1. – 1994. – С. 43-63.
11. Куліш П. Повне зібрання творів. Листи / Пантелеймон Куліш; [упор., комент. Олесь Федорук]. – К. : Критика, 2005. – Т. I: 1841-1850. – 648 с. ; Т. II: 1850-1856. – 672 с.
12. Куліш П. О. Твори : в 2 т. / Пантелеймон Куліш ; [вступ. ст. Є. К. Нахліка]. – К. : Наук. думка, 1994. – (Бібліотека української літератури). – Т. 1 : Прозові твори. Поетичні твори. Переспіви та переклади / [упор. і приміт. Є. К. Нахліка ; ред. тому М. Д. Бернштейн]. – С. 584-737.
13. Курило О. Б. Фонетичні та деякі морфологічні особливості села Хоробричів / О. Б. Курило // Збірник історико-філологічного відділу Всеукраїнської академії наук : праці етнографічної комісії. – № 21. – К., 1924. – 111 с.
14. Самійленко С. П. Нариси з історичної морфології української мови / С. П. Самійленко. – К. : Рад. школа, 1964, 1970. – Ч. II. – 1970 – 190 с.
15. Тимошенко П. Д. Морфологічні риси мови творів Шевченка (Прикметникові та споріднені з ними займенникові, дієприкметникові та числівникові форми) / П. Д. Тимошенко // Збірник праць XVIII наукової шевченківської конференції. – К. : Наук. думка, 1971. – С. 195-206.
16. Яцюк В. Пантелеймон Куліш : Здобутки та проблеми осягнення / В. Яцюк // Українська мова та література. – 1999. – № 29 (141). – С. 2.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЇХ УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Ж.К. – Жизнь Куліша // Правда. – 1868. – № 2. – С. 19-21; № 3. – С. 32-34; № 4. – С. 45-46; № 24. – С. 283-286; № 25. – С. 296-300; № 26. – С. 311-312; № 27. – С. 322-324; № 28. – С. 335-336.

М.Б. – Куліш П. Маруся Богуславка / Твори Пантелеймона Куліша : у 6 т. / П. Куліш ; [вступ. ст. Юл. Романчука]. – Львів : Просвіта, 1908-1911. – (Руска письменність). – Т. 2. – 1909. – С. 5-192.

Ор. – Куліш П. Орыся. – К., 1882.

Хм. – Куліш П. Хмельницина. – СПб., 1861.

Ч.р. – П. Куліш. Чорна рада. – СПб., 1857.

В статье на материале первоисточников произведений и в опоре на локальное диалектное окружение П. А. Кулиша рассмотрены отдельные морфологические черты языка писателя.

Ключевые слова: восточнополесский говор, языковое окружение, первоисточник, флексия.

In article on a material lifetime primary sources and in a support on P. Kulish's local dialect environment separate morphological features of language of the writer are considered.

Keywords: eastern Polissia dialect, language environment, the primary source, inflection.

УДК 811.161.2'42:821.161.2-6 Українка

Коротич К.В.

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ВИБАЧЕННЯ В ЕПІСТОЛЯРІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

У статті на матеріалі листів Лесі Українки розглянуто мовні засоби реалізації комунікативного наміру вибачення.

Ключові слова: комунікація, епістолярій, лист, епістолярна формула, вибачення.

Як відомо, етикетні мовні засоби використовуються для «вираження найбільш частотних і соціально значущих комунікативних намірів» [2, 200], одним із яких є вибачення. Вибаченням називають коригувальну дію, функція якої полягає в тому, щоб змінити значення, котре може бути надане якому-небудь вчинку [11, 20]. Вдале втілення цього комунікативного наміру лінгвальними та паралінгвальними засобами сприяє підтриманню успішної комунікації, вивчення якої є важливим і з теоретичного, і з практичного поглядів. Тому ми розглянемо мовну репрезентацію вибачення в приватній кореспонденції 1881–1913 рр. Лесі Українки, чий епістолярій дає багатий матеріал для вивчення комунікативних стратегій і тактик та є ще малодослідженим у цьому аспекті. Адже на сьогодні докладно вивчено лексичний, фразеологічний, синтаксичний і стилістичний рівні епістолярію письменниці (Г. Л. Аркушин [1], З. М. Бичко [3], С. К. Богдан [4; 5; 7; 8], Н. М. Журавльова [10], В. Ф. Святовець [14]), його джерелознавчо-текстологічний аспект (В. А. Савчук [12; 13]), розпочато дослідження цілісного вияву мовної особистості Л. П. Косач в її листах (В. В. Власенко [9]), проте комунікативній площині епістол Лесі Українки присвячено лише окремі публікації (С. К. Богдан [6], С. М. Шевель [15; 16]), через що наша розвідка є актуальною.

Отже, комунікативний намір вибачення за не написаний вчасно лист у листах Лесі Українки реалізовано передусім етикетними формулами вибачення, про які зазначає С. К. Богдан [7, 371]. Це дієслова та сталі вислови із семантикою вибачення (*вибачай, вибачте, вибачайте, пробач, пробачте, простіть, даруйте; просить прощення*), вербально-вербальні словосполучення